

Лукаsevич-Крутник І. С.
*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільного права і
процесу Західноукраїнського
національного університету*

Крутник Р.
*адвокат, керівник адвокатського
об'єднання «Крутник та партнери»*

ПРИНЦИП РОЗУМНОСТІ В ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАННЯХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Принцип розумності, закріплений у статті 3 Цивільного кодексу України [1] як один із загальних принципів цивільного законодавства, набуває особливого значення в умовах воєнного стану [2]. Традиційні критерії оцінки розумності поведінки учасників цивільних правовідносин, вироблені доктриною та судовою практикою для звичайних умов (об'єктивність, врахування конкретних обставин справи, передбачуваність наслідків та баланс інтересів), потребують переосмислення та адаптації до реалій воєнного часу.

По-перше, змінюється об'єктивність як критерій принципу розумності, оскільки змінюється сам еталон «розумної особи». Якщо в звичайних умовах розумною вважається поведінка, що відповідає загальноприйнятим правилам ділового обороту, то в умовах воєнного стану розумною може бути визнана поведінка, яка в мирний час вважалася б надмірно обережною або навіть неефективною з економічної точки зору.

По-друге, розширюється коло обставин, які повинні враховуватися при оцінці такого критерію розумності як врахування конкретних обставин. До звичайних факторів додаються специфічні обставини (ризик), спричинені воєнним часом: загроза обстрілів, неможливість пересування, відсутність зв'язку, евакуація персоналу тощо.

По-третє, змінюється часовий вимір при застосуванні такого критерію розумності як передбачуваність наслідків. Якщо в мирний час розумними вважаються рішення, ефективність яких оцінюється в довгостроковій перспективі, то в умовах воєнного стану пріоритет надається заходам, спрямованим на виживання та мінімізацію поточних втрат, навіть якщо вони не є оптимальними з точки зору довгострокової ефективності.

По-четверте, при реалізації такого критерію принципу розумності як баланс інтересів особливо гостро стоїть питання балансу інтересів суб'єктів договірних зобов'язань та суспільних інтересів. Так, в Україні заборонено виконувати грошові та інші зобов'язання на користь Російської Федерації, її громадян та юридичних осіб, а також українських компаній, якщо РФ, російські громадяни або юридичні особи є їхнім кінцевим бенефіціарним власником з часткою в статутному капіталі від 10 відсотків. Ця заборона запроваджена Постановою Кабінету Міністрів України від 03 березня 2022 року № 187 [3]. Такі зміни свідчать про перевагу соціального інтересу над приватними

інтересами окремих учасників договірних відносин.

Застосування принципу розумності має свої особливості залежно від виду договірної зобов'язання. В умовах воєнного стану ці особливості стають ще більш вираженими. Так, у договорах купівлі-продажу принцип розумності передусім застосовується з точки зору адекватності заходів, вжитих сторонами для забезпечення виконання зобов'язань. Для продавця розумними є заходи щодо збереження товару, його транспортування у безпечне місце, страхування від воєнних ризиків. Для покупця - заходи щодо забезпечення оплати, організації приймання товару в умовах обмеженого транспортного сполучення тощо.

У договорах підряду критерії розумності стосуються передусім оцінки можливості виконання робіт в умовах воєнного стану. Розумним є відмова підрядника від виконання робіт у зоні активних бойових дій або евакуація з такої зони. Водночас розумним є і продовження робіт у відносно безпечних районах з додержанням заходів безпеки.

У договорах про надання послуг принцип розумності проявляється з точки зору адаптації способу надання послуг до умов воєнного стану, організації надання послуг у безпечних локаціях та ін.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року. № 435-IV зі змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 15.09.2025).

2. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 15.09.2025).

3. Про забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації: Постанова Кабінету Міністрів від 2 березня 2022 року № 187. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.09.2025).

УДК 347.96:378.4.091.33-027.22(477+73)(043.2)

Мудрак Р. М.

*здобувач ступеня доктора філософії
Західноукраїнський національний університет*

КОМПАРАТИВІСТИКА КЛІНІЧНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ: ДОСВІД США ТА ТРАНСФОРМАЦІЙНА МОДЕЛЬ УКРАЇНИ

Клінічна юридична освіта сьогодні — це не просто навчальна дисципліна, а глобальний рух, що трансформує студента з пасивного слухача на активного суб'єкта правозахисту. Витоки цієї концепції традиційно пов'язують із США, де юридична клініка стала відповіддю на кризу класичної лангделлівської системи